CECILIE BASBERG NEUMANN
NINA OLSVOLD
TOVE THAGAARD (RED.)

OMSORGSARBEIDETS SOSIOLOGI

FAGBOKFORLAGET

Omsorgsarbeidets sosiologi

Cecilie Basberg Neumann, Nina Olsvold
og Tove Thagaard (red.)

Omsorgsarbeidets sosiologi

FAGBOKFORLAGET

Copyright © 2019 by
Vigmostad og Bjørke AS
All Rights Reserved

1. utgave / 1. opplag 2016

ISBN: 978-82-450-2989-5
ISBN (trykt): 978-82-450-1630-7

Tilrettelagt for e-bok: John Grieg, Bergen

Forsidedesign ved forlaget
Forsidefoto: Silje Katrine Robinson

Spørsmål om denne boken kan rettes til:
Fagbokforlaget
Kanalveien 51
5068 Bergen
Tlf.: 55 38 88 00 Faks: 55 38 88 01
e-post: fagbokforlaget@fagbokforlaget.no
www.fagbokforlaget.no

Materialet er vernet etter åndsverkloven.
Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarfremstilling bare
tillatt når det er hjemlet i lov eller avtale med Kopinor.

Forord

Behovet for sosiologiske forståelser av omsorgsarbeid i en tid da omsorgsarbeidet er under press, er stort. Derfor mener vi det er et viktig anliggende å bidra til å utvikle forståelser av forholdet mellom omsorgsarbeid og de sammenhenger omsorgsarbeidet utføres innenfor. I denne boken presenteres empirisk kunnskap og teoretisk forankrede forståelser av omsorgsarbeid som vi håper kan inspirere både studenter og andre forskere til å arbeide videre med bokens problemstillinger.

Boken er et resultat av et samarbeid mellom oss tre redaktører. Vi representerer Universitetet i Oslo, Høgskolen i Oslo og Akershus og Høyskolen Diakonova. Bidragsyterne i boken kommer fra ulike forsknings- og kompetansesentre og fra universitets- og høgskolesektoren. Vi retter en stor takk til alle bidragsyterne for deres engasjement og interesse i arbeidet med boken. Takk til den anonyme fagfellen som utfordret oss med kompetente og grundige innspill og forslag til forbedringer.

En hjertelig takk til redaktør Liv Tønjum i Fagbokforlaget, som har støttet og oppmuntret oss i arbeidet med boken.

Oslo 28.04.2016

Innhold

Kapittel 1

Omsorg som sosialt fenomen, forskningsfelt og velferdstjeneste.....11

Nina Olsvold, Cecilie Basberg Neumann og Tove Thagaard

Hvorfor tenke sosiologisk om omsorg? 13
Teoretiske forståelser av omsorg 14
Kunnskapstradisjoner i forskningen på omsorg..... 16
Bidragene i boken..... 23
Litteratur 27

Kapittel 2

Omsorg for helheten – en sosiologisk analyse av sykepleieres usynlige arbeid i sykehusorganisasjonen 31

Nina Olsvold

Profesjon og organisasjon..... 33
Kjennetegn ved sykehuset som organisasjon..... 36
Organisasjonen former sykepleieres arbeid..... 37
Organisatorisk kompetanse og relasjonelt ansvar i sykepleie..... 41
Kjønn, ansvar og anerkjennelse 43
Omsorg for helheten og styringen av det profesjonelle skjønnet 45
Omsorg i en endret sykehusverden 49
Litteratur 50

Kapittel 3
Håndverksrasjonalitet – et alternativ til barmhjertighetsdiskursen i sykepleie 55
Ole Jacob Thomassen
Omsorg under press 56
Den tradisjonelle omsorgsdiskursen 57
Grensene ved den tradisjonelle omsorgsetikken 61
Alternativer til den tradisjonelle omsorgsdiskursen – håndverksrasjonalitet 63
Implikasjoner av omsorg som håndverksrasjonalitet 72
Avslutning 77
Litteratur 78

Kapittel 4
Mellom profesjon og organisasjon – sykepleieres arbeidssituasjon i sykehus 81
Tove Thagaard
Teoretisk bakgrunn 83
Det relasjonelle omsorgsarbeidet 88
Forholdet mellom kontroll og krav i arbeidssituasjonen 93
Konsekvenser for det relasjonelle omsorgsarbeidet 95
Konsekvenser for grenser mellom det profesjonelle og det private .. 99
Avslutning 104
Litteratur 105

Kapittel 5
Hverdagsresponsivitet – et situasjonelt perspektiv på omsorgsarbeid og eldre med psykiske helseproblemer 107
Astrid Skatvedt og Reidun Norvoll
Innledning 107
Data og metode 109
Sosial responsivitet – samhandlingssituasjoner som berører 110
Magre kår for hverdagsresponsivitet i omsorgspraksis 117
Samfunnsmessige forhold som barrierer mot responsivitet 124

Avslutning 127
Litteratur 128

Kapittel 6
Personlig assistanse – omsorg eller service? 131
Cecilie Basberg Neumann og Tonje Gundersen
Innledning 131
Independent living 133
Uloba 135
Empirisk bakgrunn og assistentens posisjon 137
Den ufaglærte og fleksible assistenten 139
Den gode assistenten 141
Relasjonen mellom arbeidsleder og assistent 142
Service som den andres hender og føtter 144
Service med omsorg 148
Omsorgsarbeid og omsorgsrasjonalitet 149
Sensitivitet som kompetanse 150
Assistanse, sosial inkludering og aktørstatus 153
Tilbake til omsorgsrasjonaliteten 155
Litteratur 157

Kapittel 7
Omsorg i barnevernet 161
Jan Storø
Omsorgsbegrepet i barnevernet 164
Omsorgsbegrepets utviklingshistorie 165
Omsorgsbegrepets aktualitet 168
Ulike bruksområder 169
Omsorg som handlingsbegrep 171
Alminnelig og spesifikt 174
Sosialpedagogikk og miljøterapi 176
Kjærlighet utøvd i barnevernet? 180
Avslutning 182
Litteratur 184

Kapittel 8
Forestillinger om alderdom – betydninger for omsorgsarbeid 187
Runar Bakken
Introduksjon 187
Sammenhengen mellom kulturelle forstillinger og være- og handlemåter 188
To sentrale forestillinger om alderdom 189
Tilbaketrekningsteoriens forestillingsgrunnlag 191
Forestillingen om alderdom som den andre barndom 192
Tilbaketrekningsteorien former velferdstilbudet 198
Aktivitetsteoriens forestillingsgrunnlag 199
Hvordan forestillingen om alderdom som den andre barndom kan komme til uttrykk 204
Hvordan forestillingen om den gode alderdom kan komme til uttrykk 207
Det mangelfulle ved forestillingene 208
Å leve i overgangen mellom liv og død 210
Litteratur 212

Kapittel 9
Omsorgens grenser 215
Halvard Vike og Heidi Haukelien
Det sivile samfunn i forfall? 218
Omsorgens egenskaper 221
Omsorg og stat 224
Drangedalsyndromet 226
Staten og grensene 229
Sivilsamfunn eller frivillighet 232
Frivillighet, gavebytte og integrasjon 235
Avslutning 236
Litteratur 239

Presentasjon av forfatterne 243
Stikkordregister 247

Omsorg som sosialt fenomen, forskningsfelt og velferdstjeneste

Nina Olsvold, Cecilie Basberg Neumann og Tove Thagaard

Denne boken presenterer sosiologiske blikk på omsorg og omsorgsarbeid. Mer konkret er hensikten med boken å tydeliggjøre betydningen av omsorg som felles mellommenneskelig anliggende, å vise relevansen av sosiologiske begreper og perspektiver i forståelsen av omsorg som arbeid og offentlig velferdstjeneste, og å presentere sosiologiske analyser av omsorgsarbeid i en velferdsstat i endring.

Med sosiologisk blikk mener vi både en tenkemåte og en analytisk praksis. Den sosiologiske måten å tenke på innebærer å være bevisst sammenhengen mellom personlige erfaringer og samfunnsforhold (Mills, 2000). Sagt på en annen måte handler sosiologien om å gjøre menneskers vilkår forståelige i lys av vår samfunnsskapte virkelighet. For sosiologien er det ikke tilstrekkelig å forstå det som skjer i verden, utelukkende som et resultat av intenderte individuelle handlinger. Vi inngår alle i nettverk av sosiale relasjoner og institusjoner som får betydning for våre livsvilkår og handlemåter og for hvordan vi forstår oss selv og andre. På mange måter er sosiologien en avslørende vitenskap, i den forstand at den forsøker å avdekke hvordan verden omkring oss henger sammen, eller å demontere det vi tar for gitt. For eksempel har det for mange kvinnelige sosiologer vært en viktig oppgave å vise hvordan vår forståelse av omsorg og forventninger til hvem som skal utøve den, kan knyttes til forestillinger om kjønn. Et kjennetegn ved sosiologer generelt er derfor at de opprettholder en radikal tvil i møtet med det vi oppfatter som objektivt virkelig. For en sosiolog er

ikke virkeligheten entydig gitt, men noe som må fortolkes av oss mennesker for å gi mening. Det innebærer at hva noe «er», i stor grad er knyttet til vår oppfatning av det. Fordi våre oppfatninger varierer med erfaring, læring og påvirkning, vil ikke virkeligheten fremstå og oppleves på samme måte av alle, men den vil ikke være helt forskjellig heller (Schiefloe, 2011). For eksempel har vi alle en oppfatning av hva omsorg er, men denne vil variere med vår personlige erfaring med å gi og motta omsorg. Vi formes ved hjelp av sosialiseringsprosesser som utøver et normativt press mot at vi innordner oss sosialt og kulturelt aksepterte handle- og væremåter. Videre dannes våre ideer og oppfatninger i språklig samhandling med andre. Med andre ord kan vi si at vi skaper vår virkelighet gjennom hvordan vi ordner og snakker om våre omgivelser, handlinger og hverandre. Når våre måter å forklare, forstå eller ordne noe på aksepteres som virkelig eller allmenngyldig i kraft av seg selv, er det skjedd en objektivering. I sosiologiske termer kan det vi kaller virkelig eller sant, sies å være sosialt konstruert; altså både et produkt frembrakt av menneskelige interaksjon og en objektiv realitet utenfor oss selv.

Når vi forstår sosiale ordninger og virkelighetsoppfatninger som sosialt konstruerte, betyr det at de ikke er konstante. Det er gode nyheter fordi det betyr at samfunnsordninger, som kan være både undertrykkende og urettferdige, og virkelighetsoppfatninger, som kan være både intolerante og sneversynte, ikke er sluttpunkt, men mulige å forandre. Vi kan både tenke og handle annerledes, også i omsorgens tjeneste. Sosiologene Zygmunt Bauman og Tim May (2004, s. 21) sier at det å tenke sosiologisk

> ... kan gjøre oss mer sensitive og tolerante overfor forskjellighet. Det kan skjerpe sansene og åpne øynene for nye horisonter utenfor vår umiddelbare erfaring, slik at vi kan forstå menneskelige tilstander som hittil har vært relativt usynlige. Når vi bedre forstår hvordan de tilsynelatende naturlige, uunngåelige, uforanderlige og evige aspektene ved livet er blitt til gjennom bruk av menneskers evner og ressurser, vil det bli mye vanskeligere å akseptere at de ikke kan påvirkes av senere handlinger, inkludert våre egne.

Men sosiologi er ikke bare en innstilling. For å analysere hvordan konstruksjoner av noe blir til, eller hvorfor vi handler på den ene eller den andre måten, tar sosiologer i bruk ulike begreper og teoretiske perspektiver. Begreper er verktøy vi benytter for å identifisere, klassifisere og beskrive empiriske fenomener, gjenstander eller erfaringer. Det fine med begreper er at de hjelper oss til å tenke og uttrykke mye med få ord, og at de kan brukes som analytiske redskaper i fortolkning av erfaringer, som i det nevnte eksemplet om sammenhengen mellom omsorgsarbeid og kjønn. Når vi har et begrep til rådighet, skriver Schiefloe (2011, s. 65), «har vi mulighet til å skille ulike kategorier av fenomener fra hverandre og til å snakke og tenke om et fenomen på en systematisk måte». I sosiologien er det utviklet en rekke begreper og perspektiver for å identifisere, beskrive og fortolke ulike sider ved vår sosiale virkelighet. Ved å bruke disse verktøyene bidrar sosiologien med verdifulle analyser av de dynamiske forbindelsene mellom mennesker og samfunnsordninger, for eksempel i omsorgsrelasjoner og omsorgsarbeid, som er tema i denne boken.

Hvorfor tenke sosiologisk om omsorg?

Hva er så relevansen av alt dette for forståelsen av omsorg? Med andre ord: Hvorfor skal vi tenke sosiologisk om omsorg? Vår oppfatning er at sosiologien tilfører tenkningen om omsorg kritiske perspektiver knyttet til hvordan oppfatninger av omsorg blir til, hvilke rammer den gis, og løsninger det legges opp til. Når vi forstår omsorg som en sosial konstruksjon, for eksempel, flytter vi perspektivet fra selve objektet, altså omsorg, til de sosiale ordningene, forestillingene og forventningene som er med på å forme hvordan vi som samfunn og enkeltindivider forstår, tilrettelegger for og utøver omsorg. Poenget med å forstå omsorg som sosialt konstruert er å synliggjøre at våre oppfatninger av omsorg og omsorgsarbeid skapes som en del av sosiale prosesser, der omsorg defineres, avgrenses og tildeles mening på ulike måter av deltakerne i omsorgsfeltet (se Storøs kapittel 7 og Bakkens kapittel 8). Samme fenomen, altså omsorg, kan forstås forskjellig avhengig av vår posisjon i omsorgsfeltet, hvilke aspekter ved fenomenet vi retter oppmerksomheten mot, hvilket analysenivå vi befinner oss på, og hvilke

faglige begreper vi har til rådighet. For å illustrere dette presenteres først noen generelle teoretiske betraktninger i tilknytning til omsorgsbegrepet og deretter en oversikt over faglige posisjoner eller ulike kunnskapstradisjoner i forskningen på omsorg. Poenget er å vise mangfoldigheten av perspektiver og interesser i dette forskningsfeltet og samtidig tydeliggjøre hvordan sosiologiske perspektiver skiller seg fra andre faglige tilnærminger.

Teoretiske forståelser av omsorg

Omsorg er et uvanlig betydningsladet ord, noe som gjør det vanskelig å avgrense hva det er vi mener når vi snakker om omsorg. I den generelle omsorgslitteraturen står for eksempel definisjoner av omsorgens vesen sentralt, men også betraktninger av nødvendige egenskaper ved omsorgsutøveren, av kjennetegn ved relasjonen mellom omsorgsutøver og omsorgsmottaker og diskusjoner om omsorgens vilkår. Omsorg brukes som betegnelse på visse typer arbeid, og på ulike typer tjenester i helsevesenet, for eksempel eldreomsorg og rusomsorg. Omsorg er også et omfattende flerfaglig forskningsfelt med mange forgreninger til nærliggende forskningsområder, kanskje spesielt til kvinneforskning, og helsefaglig forskning.

En tilnærming til forståelsen av omsorg er å forsøke å ramme den inn ved å si hva omsorg er og ikke er – omsorg er det, men ikke det. Det er for eksempel ikke det samme som å yte service. Umiddelbart tenker man at service er noe man gir mot betaling, at det er snakk om en betalt tjeneste, mens omsorg er noe man verken ber om eller betaler for, den gis ubedt. Men så enkelt er det kanskje ikke. For å komme litt nærmere inn på hva som skiller disse to, kan vi lene oss på sosiologen og omsorgsforskeren Wærness' (1982) distinksjon mellom det hun kaller omsorgsarbeid og personlig service, der omsorgsarbeid er det arbeidet man gjør for dem som ut fra allment aksepterte normer ikke kan klare å utføre oppgavene selv, mens det er personlig service når mottakeren selv kan utføre tjenesten. Service kan være et uttrykk for omsorg og gjensidighet, men må ikke være det (se for øvrig kapittel 6 for en diskusjon av dette). Omsorgsarbeid kan være å ta seg av barn, syke og/eller gamle i familien eller for eksempel i et sykehus eller et sykehjem. Personlig service kan som omsorgsarbeid være både lønnet

og ulønnet, for eksempel lønnet husarbeid, men det kan også karakterisere det merarbeidet kvinner tradisjonelt har gjort for menn i hjemmet. Den vesentligste forskjellen mellom omsorg og service er, slik Wærness ser det, ikke bestemt av innholdet i arbeidet, eller om det er lønnet eller ulønnet, men av hvem som mottar tjenesten. I tillegg til å kunne gjøre oppgavene selv vil den som mottar en service, i mange tilfeller være den statusoverlegne. I omsorgsarbeid er det motsatt, fordi omsorgsmottakerens hjelpeløshet og avhengighet gjør ham eller henne til den underlegne i forholdet. Wærness avgrenser altså omsorgsarbeid til de former for omsorg som gis til ikke-selvhjulpne samfunnsmedlemmer, og som innebærer ansvar og forpliktelser for omsorgsgiver. Videre gis omsorgsrelasjonen et normativt innhold ved at omsorgsgiver bør gi omsorgen med utgangspunkt i omsorgsmottakerens behov i her og nå-situasjonen.

Som vi ser, argumenterer Wærness (1982) for at omsorgsbegrepet både har en praktisk, en normativ og en følelsesmessig side. I tillegg forbinder vi gjerne omsorg med det å utføre noe med nøyaktighet og omtanke, hvilket skulle tilsi at vi kan ha omsorg både for mennesker og ting. Begrepet inneholder med andre ord tre viktige komponenter, som kan oppsummeres på følgende vis: omsorg er praktiske sysler utført med nøyaktighet og omtanke av en følelsesmessig engasjert person (Eliasson-Lappalainen 1996). Leira (1994) fremhever at omsorgsarbeid innebærer en integrasjon av praktiske, intellektuelle og emosjonelle ferdigheter. Omsorg som begrep sier dermed noe om hva som gjøres, om relasjonen mellom partene og om kvaliteten på den som utfører arbeidet, og det arbeidet som utføres. I forskningen på omsorg betones disse tre komponentene litt forskjellig avhengig av fagområde. Det de har felles, er at omsorg betraktes som en mellommenneskelig realitet. Innenfor fagfelt som filosofi og teologi legges menneskets avhengighet, sårbarhet og dødelighet til grunn for forståelsen av omsorg som et ideal, et allment behov og en mellommenneskelig forpliktelse som krever ansvar, nærhet og innlevelse. Omsorg er en livsunderstøttende nødvendighet livet igjennom, hevder den norske filosofen Arne Johan Vetlesen (Vetlesen, 2001). Det allmenne ved omsorg understrekes også av teologen Knut Ruyter, som mener at når alle har behov for omsorg, har ingen monopol på å yte den, og ingen kan heller unngå dens tvetydighet (Ruyter, 2001). Det vil si

at omsorg også kan ha en ubehagelig side, fordi vi forbinder behovet for omsorg med det å være svak og hjelpetrengende, og fordi vi ikke alltid, verken som samfunn eller enkeltpersoner, makter å realisere det vi oppfatter som den gode omsorgen.

Så langt har vi sett at omsorg er et normativt, ideologisk og praktisk begrep. Det uttrykker et ideal og en forpliktelse om å dra omsorg for andre. Omsorg kan ikke reduseres til kun instrumentelle gjøremål, fordi den krever både omtanke og følelsesmessig engasjement. Videre, hvis alle på et eller annet tidspunkt har behov for omsorg, må det å ivareta den være en felles oppgave. Selv om det er betydelig overlapp, kan vi skille ut fire stadier forbundet med å anerkjenne omsorg som en fellesoppgave i samfunnet. Først og fremst er det nødvendig å anerkjenne omsorg som et allment behov, deretter at det må finnes samfunnsordninger som gjør det mulig å ivareta dette behovet, og videre at det må være noen som utøver omsorg, og noen som mottar den (Tronto, 1993; Ungerson, 1990). I omsorgslitteraturen vektlegges og analyseres disse stadiene noe forskjellig avhengig av hvilke fagområde vi befinner oss innenfor. Vi har valgt å organisere og presentere denne litteraturen som fire ulike, men ikke gjensidig utelukkende kunnskapstradisjoner. Disse er en profesjonell, primært sykepleiefaglig tradisjon, en humanistisk-etisk, en feministisk og en velferdspolitisk. Presentasjonen er bare ment å gi et overblikk over dette omfattende forskningsfeltet og må derfor ikke oppfattes som utfyllende.

Kunnskapstradisjoner i forskningen på omsorg

Den profesjonelle

Den profesjonsrettede omsorgsforskningen har vært dominert av forskere med bakgrunn i sykepleie. Sykepleiefagets forhold til omsorg har vært styrt både av profesjonspolitiske, faglige og moralske anliggender. Innenfor sykepleie har man grepet fatt i det allmenne omsorgsansvaret, altså omsorg som noe alle mennesker har behov for og er forpliktet på, og omsatt det til et en personlig forpliktelse for den enkelte sykepleier. Med andre ord kan vi si at sykepleiernes faglige og moralske ansvar sammenholdes i et omfattende omsorgsansvar som omfatter hele pasienten, nærmere bestemt som

dennes fysiske, psykiske, åndelige og sosiale velferd. Teorier om omsorg, etikk og sykepleie har altså blitt flettet sammen til et individuelt helhetlig omsorgsansvar som har bidratt sterkt til norske sykepleieres selvforståelse (se kapittel 3, der Thomassen problematiserer det å legge en slik forståelse til grunn for yrkesutøvelsen). I Norge kan denne utviklingen først og fremst knyttes til innflytelsen fra sykepleieren og filosofen Kari Martinsens studier av omsorgens etiske relevans i bøker som *Fra Marx til Løgstrup* (2003a); *Omsorg, sykepleie og medisin* (2003b), *Omsorg i sykepleien: en moralsk utfordring* (1990) og *Øyet og kallet* (2000).

Den omsorgsetikken som har utviklet seg på bakgrunn av omsorgssatsningen i sykepleien, har i stor grad bidratt til å synliggjøre omsorgens betydning og moralske relevans. Kari Martinsens arbeider utgjør en nyttig påminning om at helsevesenet ikke bare handler om teknisk og naturvitenskapelig kompetanse og avansert behandling, men også om pleiekompetanse og omsorgsevne (se også Martinsen og Wærness, 1991 og Wærness, 1995). Omsorgsetikken belyser betydningen av mellommenneskelig relasjoner og av å ivareta partikulære og situasjonsbestemte behov knyttet til konkrete andre. Den maner til besinnelse og varsomhet i en tid forbundet med teknologiske innovasjoner og effektivisering av offentlige tjenester.

Andre viktige bidragsytere innenfor denne posisjonen har vært Herdis Alvsvåg (1997, 2010) og Per Nortvedt (2001, 2012). Videre har sykepleiefaget nasjonalt og internasjonalt latt seg inspirere av humanistiske perspektiver på omsorg, der den ulønnede, moderlige omsorgen i hjemmet blir lagt til grunn for utviklingen av en spesifikk kvinnelig omsorgsmoral, som skiller seg fra menns rettighets- og prinsippmoral (Gilligan, 1982; Noddings, 1984).

Den humanistisk-etiske

Innenfor den humanistisk-etiske tradisjonen har man omfavnet omsorg som en mellommenneskelig realitet og et moralsk imperativ. Filosofiske betraktninger knyttet til menneskets avhengighet, sårbarhet og dødelighet legges til grunn for forståelsen av omsorg som et ideal, et allment behov og en forpliktelse som krever ansvar, nærhet og innlevelse. Omsorg kan ikke reduseres til bare instrumentelle gjøremål eller en service fordi den krever

at det etableres en tillitsfull relasjon mellom omsorgsgiver og omsorgsmottaker, og at arbeidet utøves med en viss grad av omtanke og følelsesmessig engasjement. Flere arbeider innenfor denne posisjonen beskriver omsorg som en etisk praksis, eller som et kjærlighetsarbeid der menneskets sårbarhet og gjensidige avhengighet utgjør et sentralt premiss. Den humanistiske omsorgstenkningen er først og fremst forankret i kvinners uformelle og ulønnende arbeid i hjemmet, der de tar hånd om oppgaver som er nødvendig for menneskets livsopprettholdelse. Den vedlikeholdelsen av livet som finner sted i privatsfæren, men også i pleien av eldre, syke og døende i velferdsstatens institusjoner, kan forstås som en underkjent kompetanse og tjeneste samfunnet har tæret på. Formålet har derfor vært å synliggjøre den moralske og samfunnsmessige betydningen av dette arbeidet og å utvikle teorier og begreper basert på disse innsiktene (Gilligan, 1982; Kittay, 2013; Noddings, 1984, 2010; Sevenhuijsen, 1998, 2003; Tronto, 1993, 2013).

Kritikk av den humanistisk-etiske og den profesjonelle kunnskapstradisjonen

Den humanistisk-etiske og profesjonelle omsorgsposisjonen har dels vært parallell, dels gjensidig og dels stått i motsetning til den sosiologiske omsorgsforskningen. Sosiologer og andre sosiologisk inspirerte forskere har blant annet kritisert sykepleiefaget for at de i sin iver etter å gjøre omsorg til det faglige fundamentet for yrkesrollen har sett bort fra de sosiale, ideologiske og organisatoriske vilkårene for et slikt omfattende omsorgsansvar. Assosieringen av omsorg med dyder, som kjærlighet, empati og godhet for den andre, kan være problematisk og har vært problematisert av flere, blant andre av Bakken (2001, 2004), Juritzen og Heggen (2006), Olsvold (1996, 2003) og Haukelien (2000; 2013). For eksempel diskuterer Bakken (2001) i boka *Modermordet* hvordan omsorgsfokuset i sykepleien bidrar til å opprettholde den kulturhistorisk tause alliansen mellom sykepleie og det kvinnelige, med den bieffekt at terskelen for mannens inntreden i sykepleiefaget opprettholdes som svært høy (se også kapittel 3). Ved å overbetone de følelsesmessige sidene ved omsorg står man i fare for å overskygge omsorg som fysisk, kompetansekrevende arbeid, i de fleste tilfeller utført av kvinner, under ulike materielle vilkår. Med

andre ord er risikoen ved ikke å innreflektere de samfunnspolitiske diskursene knyttet til omsorg, at man bidrar til å tilsløre at pleie- og omsorgsarbeid i likhet med annet arbeid krever tid, ressurser og gode organisasjonsformer. Likeså risikerer man å stå uten tilstrekkelige redskaper til å forstå de forskjellige sosiale arenaene omsorgen praktiseres på, og de sosiale prosessene som påvirker hvordan den utformes i ulike lokale kontekster. Dette har vært et viktig anliggende i flere av kapitlene i denne boken. Før disse introduseres presenterer vi de to siste kunnskapstradisjonene i omsorgsforskningen, som i større grad enn de foregående er preget av en sosiologisk eller samfunnsvitenskapelig tilnærming til omsorgsfeltet.

Den feministiske

Forskere som har vært kritiske til den humanistisk-etiske og profesjonelle posisjonen, har vært opptatt av at man ikke i særlig grad har undersøkt hvilke svakheter begrepet om en omsorgsetikk opprettholder. For eksempel at det kan bidra til å befeste en samfunnsoppfatning der omsorg dreier seg om vesenskjennetegn ved det kvinnelige og ikke om mellommenneskelige, samfunnsmessige og politiske utfordringer (Szebehely, 2014). Uten et kjønnspolitisk perspektiv, hevder Wærness (2004), lar det seg ikke gjøre å problematisere hvordan kvinners erfaringer og kunnskapstradisjoner har blitt naturalisert og marginalisert slik at verdier som knytter seg til omsorgsarbeid, er blitt og blir oversett både i velferdsstatens institusjoner og i samfunnet for øvrig. I den sammenheng utgjør den feministiske omsorgslitteraturen samlet sett kanskje det viktigste sosiologiske bidraget til vår forståelse av omsorg som noe annet og mer enn en naturlig kvinnelig disposisjon. Imidlertid fulgte deler av den naturaliserte kvinneligheten med som nissen på lasset, noe vi kommer tilbake til nedenfor. Til tross for at alle før eller siden har behov for omsorg, har begrepets tilknytning til det kvinnelige vært så sterk at det var liten akademisk interesse for å utforske begrepet før feminister begynte å problematisere omsorgens sosiale organisering generelt og dens kjønnethet spesielt på slutten av 1960-tallet. Denne kunnskapsutviklingen har bidratt i betydelig grad til at omsorg ikke lenger tas for gitt, men tvert imot forstås som en foranderlig sosial relasjon og et arbeid av stor samfunnsmessig betydning